

คำปรารภ

เรื่อง การพิมพ์หนังสือพระธรรมเทศนา

ปฏิจตุสมุปฺปาตสงฺเขปกถา

ในการพิมพ์หนังสือพระธรรมเทศนา ปฏิจตุสมุปฺปาตสงฺเขปกถา แสดงโดย ดร.พระภัททันตะ อาสภมหาเถระ อัครมหาภิรมณ์มัญฐานาจริยะพุทธศาสตร์คหบดีบัณฑิตกิตติมศักดิ์ ผู้อำนวยการใหญ่ศูนย์กลางการศึกษาวิปัสสนาธุระพุทธวิหาร จังหวัดนครนายก ที่ปรึกษาอธิการบดี มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย ประธานกัมมัฏฐานาจริยะ สำนักวิปัสสนาสมมิตร-ปราณี วัดพระภัททันตะอาสภเถรวาท หลังตลาดหนองปรือ อำเภอบ้านบึง จังหวัดชลบุรี ครั้งนี้ ท่านอาจารย์ ดร.ภัททันตะ อาสภมหาเถระ ได้ประทานความเมตตาอย่างสูงยิ่ง อย่างหาที่เปรียบมิได้ มอบให้ข้าพเจ้า เป็นประธานจัดพิมพ์หนังสือ “พระธรรมเทศนา ปฏิจตุสมุปฺปาตสงฺเขปกถา” เพื่อนำไปแจกเป็นธรรมทานงานกุศล และบุคคลทั่วไปที่ต้องการศึกษา ในคราวที่ไปตรวจเยี่ยมชมกิจการศูนย์กลางการศึกษาวิปัสสนาธุระพุทธวิหาร ศูนย์พัฒนาจิตเฉลิมพระเกียรติ กระทรวงศึกษาธิการ ประจำจังหวัดนครนายก มูลนิธิพุทธวิหาร ณ ที่พักสงฆ์ธรรมจักร ๑๐๐/๑ ตำบลคงละคร อำเภอมือง จังหวัดนครนายก ระหว่างวันศุกร์ที่ ๒๗ ถึง วันเสาร์ที่ ๒๘ กันยายน พ.ศ. ๒๕๔๕ ตรงกับแรม ๖-๗ ค่ำ เดือน ๑๐ ปีมะเส็ง

ความเป็นมาโดยสังเขปเป็นดังนี้ วันศุกร์ที่ ๒๗ กันยายน พ.ศ.
๒๕๔๕ เวลา ประมาณ ๐๕.๐๐ เศษ ท่านอาจารย์ และคณะถึงที่ทำการศูนย์ฯ
จังหวัดนครนายก ข้าพเจ้า (พระปลัดชัชวาล ชินสโร) หลวงพ่อพระครูประ
สุตปัญญาวัฒน์ เจ้าคณะตำบลคงละคร เจ้าอาวาสวัดหนองทองทราย และเจ้า
อาวาสที่พัทสงฆ์ธรรมจักร อำเภอเมือง นครนายก พระครูเทวธรรมสุนทร
เจ้าคณะตำบลพรหมณี เจ้าอาวาสวัดหนองเตย อำเภอเมือง จังหวัดนครนายก
(พระอนุสาวนาจารย์ ข้าพเจ้า) พระครูเกษมธรรมสุนทร เจ้าอาวาสวัดมณี
วงศ์ ตำบลคงละคร อำเภอเมือง จังหวัดนครนายก คณะสงฆ์ ครู อาจารย์
ศูนย์ฯ คณะกรรมการที่พัทสงฆ์ธรรมจักร คณะกรรมการมูลนิธิฯ เจ้าหน้าที่
ตลอดจน ศิษยานุศิษย์ และญาติโยม ทั้งปวงต้อนรับ

ในโอกาสที่มาเยี่ยมศูนย์ฯ ในครั้งนี้ ท่านอาจารย์ได้เมตตา
ประทานโอวาทโดยย่อว่า

“สพฺพสงฺขารเรสุ อุทาสีโน โยคีบุคคผลผู้ทำวิปัสสนากัมมัฏฐานนั้น
ต้องกำหนดคิด ๆ กันไปไม่มีช่อง สพฺพสงฺขารเรสุ ในรูปนามสังขารทั้งหลาย
ทั้งปวง รูปนามสังขาร คือปรมัตถ์ ปรมัตถ์ คือ อากาโร กาย เวทนา จิต ธรรม
เป็นอากาโร โยคีบุคคผลทำกัมมัฏฐาน อุทาสีโน ไม่กำหนด ดูตามเฉย ๆ
กัมมัฏฐานก็ไม่ใช่ สมณะก็ไม่ใช่ วิปัสสนาก็ไม่ใช่ ดังนั้นต้องกำหนด
กำหนดให้คิด ๆ กันเหมือนนิ้วมือนี้ กำหนดแล้วก็ สโต สมฺปชาโน โหติ มี
สติกำหนดอยู่ มีปัญญารู้ตามอยู่ เห็นไตรลักษณ์ ญาณขึ้น โยคีบุคคผล จะทำ
กัมมัฏฐานให้ได้ผลต้องมีสติกำหนดตามรู้มรรคผลนิพพานจึงจะถึงได้ ฯลฯ”

หลังจากจบโอวาทแล้ว ท่านอาจารย์ให้พร จากนั้นญาติโยมที่ไป
ต้อนรับทยอยกลับ

ช่วงบ่ายวันเดียวกันนั้นท่านอาจารย์ให้หาข้าพเจ้าแล้วมอบให้
เป็นประธานจัดพิมพ์หนังสือ “พระธรรมเทศนา ปฏิจตุสมบุปบาทสงเขปกถา”
พร้อมทั้งมอบข้อมูลหนังสือ และระดมทุนการพิมพ์ให้จำนวน ๒,๐๐๐
บาท ข้าพเจ้ากราบรับงานที่ท่านอาจารย์เมตตาตามอบหมายให้ด้วยความปิติ
เป็นอย่างยิ่ง ข้าพเจ้าและคณะ อันมีระมมหาอดิเรก วิโมกขธมฺโม และพระ
สัตตญา ฐปญฺโญ ยกร่างคำปรารภ ให้ท่านอาจารย์ ตรวจสอบแก้ไขให้ถูกต้อง
ตรงตามประสงค์ และลงนาม เป็นที่เรียบร้อย เวลาประมาณ ๑๕.๑๕ น. ของ
วันที่ ๒๗ กันยายน ๒๕๔๕

ในการรณนาชีวประวัติท่านอาจารย์ ข้าพเจ้าต้องค้นหาหลักฐาน
ทั้งในหนังสือวิปัสสนาวงศ์ วิปัสสนาธุระ และที่อื่น ๆ เพื่อให้ทันถวายท่าน
อาจารย์ได้ตรวจสอบแก้ไขเอง ก่อนเดินทางกลับ ตามกำหนดเดิมคือเย็นวัน
นั้น คณะศิษย์ทั้งหลายเห็นว่า การรณนานั้นใช้เวลามาก ทำให้เป็นกังวลใน
เวลาเดินทางกลับของท่าน จึงให้ข้าพเจ้าเสนอความเห็นแก่ท่านอาจารย์
ข้าพเจ้ากราบเรียนท่านอาจารย์ว่า “พระวินัยก็เป็นสิ่งสำคัญ สุขภาพของท่าน
อาจารย์ ก็เป็นสิ่งที่ทุกคนห่วงใย ชิวประวัติฯ ที่ช่วยกันทำอยู่ ก็ยังไม่แล้ว
เสร็จทันให้ท่านอาจารย์ตรวจให้เรียบร้อยก่อนเดินทางกลับเวลาก็เย็นมาก
ใกล้ค่ำแล้ว อาจไม่สะดวกนัก ทุกคนอยากให้ท่านอาจารย์อยู่ค้างสักคืนหนึ่ง
หรือเกินกว่า ผมก็มีความรู้สึกว่า ความคิดเช่นนั้นถูกต้องเหมาะสมและ

สมควรเรื่องนี้ท่านอาจารย์จะกรุณาประการใดแล้วแต่ท่านอาจารย์จะ
ตัดสินใจ” ท่านอาจารย์ถามคุณศุภลักษณ์ ภูสงวนสิทธิ์ ถึงอุปกรณ์ที่ใช้ค้าง
คืน คุณศุภลักษณ์รับว่าเตรียมมาพร้อม จากนั้นท่านอาจารย์และคณะจึงออก
ตรวจเยี่ยมสถานที่ตั้ง และ สำนักงานต่าง ๆ ของศูนย์ฯ ตลอดจนทิวทัศน์
รอบเกาะดงละคร จนถึงเวลาค่ำจึงกลับเข้าที่พัก ณ สำนักงานใหญ่ของศูนย์ฯ
และในคืนนั้น คณะผู้รจนาก็ช่วยกันร่างชีวประวัติฯ อย่างเร่งด่วน จนแล้ว
เสร็จให้ท่านอาจารย์ตรวจสอบแก้ไขในบ่ายวันที่ ๒๘ กันยายน ก่อนคณะ
ท่านอาจารย์เดินทางกลับ

ส่วนเหตุการณ์อื่น ๆ ในวันที่ ๒๘ กันยายน พ.ศ. ๒๕๔๕ หลัง
นั้นเช้า เวลา ๐๗.๓๐ น. แล้ว ท่านอาจารย์พร้อมด้วยคณะ เข้าตรวจเยี่ยมการ
เรียนการสอนวิปัสสนากัมมัฏฐาน เมื่อสอบอารมณ์ผู้ปฏิบัติทั้งพระภิกษุ และ
คฤหัสถ์ท่านที่ ๕ ผ่านไป ท่านอาจารย์บอกถวายเก้าอี้ที่ท่านนั่งซึ่งเป็นเก้าอี้ที่
ท่านอาจารย์ใช้นั่งสอนกัมมัฏฐานแก่ศิษย์ที่สำนักวิปัสสนาสมมิตร – ปราณี
แก่ข้าพเจ้า พร้อมทั้งแนะนำคุณสมบัติ ประโยชน์ใช้สอย วิธีใช้ ความ
สะดวกสบายในการใช้สอย ความเด่นของวัสดุที่ทำ พร้อมทั้งสาธิตวิธีใช้แก่
ข้าพเจ้า ซ้ำหลายครั้งแล้วสรุปลงว่า วิปัสสนาจารย์สอนกัมมัฏฐานต้องนั่ง
เก้าอี้ใหญ่ให้สะดวกสบาย ภูมิฐานสมฐานะ เวลาสอนกัมมัฏฐานให้ใช้เก้าอี้
นี้ เก้าอี้อื่น เล็ก ๆ น้อย ๆ เอาออกไป

เหตุการณ์ที่เกิดขึ้น เป็นที่อัศจรรย์แก่ทุกคนในคืนนั้น คุณศุภ
ลักษณ์กราบเรียนย้ำกับท่านอาจารย์ว่า “เก้าอี้ใหม่ของหลวงพ่อนะ หลวงพ่อใช้

นั่งสอบอารมณ์ที่หนองปรือทุกวัน ลูกเอามาเพื่อให้หลวงพ่อดีพักผ่อนสบาย ให้ท่านชัชวาลไปแล้ว จะเอาที่ไหนใช้” ข้าพเจ้าถามท่านอาจารย์ว่า “ท่านอาจารย์ให้ผมแล้ว ท่านอาจารย์จะเอาที่ไหนใช้” ท่านอาจารย์ตอบว่า “ของอาจารย์ยังมีอันนี้อาจารย์ให้ท่าน” ข้าพเจ้าจึงกราบขอบพระคุณในอาริยมตตัจจิตอันสูงยิ่งของท่าน ที่มอบความไว้วางใจให้แก่ข้าพเจ้า

หลังจากนั้นท่านอาจารย์ออกเดินทางตรวจเยี่ยมสำนักงานองค์กรต่าง ๆ ของศูนย์ และตรวจเยี่ยมสถานที่ปฏิบัติ ส่วนของพระภิกษุผู้อยู่ในระดับคัดเลือก ๒ และระดับหวังผล แล้วกลับเข้าพักผ่อนในสถานที่รับรอง และเดินทางกลับจังหวัดชลบุรี เวลา ๑๖.๐๐ น. เศษ ตลอดระยะเวลาที่ท่านอาจารย์ พักอยู่ที่ศูนย์ฯ สองวันนี้ข้าพเจ้าสังเกตเห็นความบันเทิงเกษมสำราญ ความอารมณ์ดีตลอดเวลา เป็นที่บันเทิงในบุญกุศลอันน่าอนุโมทนายิ่งของเราทุกคน

ในชีวิตประวัติที่รจนาคั้งนี้มีเนื้อหาสาระบางส่วน ต่างไปจากที่มีผู้เขียนไว้แต่เดิมอยู่บ้าง แม้ว่าท่านอาจารย์จะได้ตรวจสอบแก้ไขเองแล้วเกรงว่าจะมีผู้เข้าใจคณะผู้รจนาคิดไป ดังนั้น ในวันอังคารที่ ๑ ตุลาคม พ.ศ. ๒๕๔๕ คณะข้าพเจ้าจึงเดินทางไปยังวัดภักทันตะอาสาเถรวาท จังหวัดชลบุรี เพื่อนำต้นฉบับที่ตรวจชำระเรียบร้อยแล้ว ไปให้ท่านอาจารย์ และคณะผู้รจนาร่วมกันตรวจสอบความถูกต้องก่อนลงนาม ในครั้งนี้ข้าพเจ้าขออนุญาตถ่ายรูปท่านอาจารย์ เพื่อทำปกหนังสือด้วยตนเอง

หนังสือเล่มนี้ เป็นหนังสือเล่มแรก และเป็นครั้งแรก ที่ท่าน
อาจารย์นำมาให้ข้าพเจ้าเป็นประธานดำเนินการพิมพ์ เพื่อเป็นอนุสรณ์ใน
การตรวจเยี่ยมศูนย์ฯ หลังจากเปิดศูนย์ฯ อย่างเป็นทางการในวันวิสาขบูชา
อาทิตย์ที่ ๒๖ พฤษภาคม พ.ศ. ๒๕๔๕ จึงถือว่าเป็นเมตตานุสรณ์อันสำคัญ
ที่ท่านอาจารย์ประทานให้ กรรมการบริหารศูนย์ฯ มูลนิธิฯ ตลอดจน ศิษยานุ
ศิษย์ และผู้เคารพนับถือทั้งปวงได้ให้ความสำคัญต่องานนี้มาก จึงร่วมสมทบ
เป็นเจ้าภาพจัดพิมพ์ที่รับทราบท้ายสุดเพียง ๑๐ วันได้จำนวนเงินถึง สอง
แสนบาทเศษ ในส่วนที่เป็นชื่อของข้าพเจ้ามีที่มาจาก ๒ แห่ง แห่งแรกท่าน
อาจารย์ถวายเป็นจำนวน ๕,๓๑๐ บาท ในวันที่ท่านมาเยี่ยมศูนย์ฯ แห่งที่
สองคุณรุจาภา วีระโอฬารกุล ถวายร่วมพิมพ์ในนามของข้าพเจ้า จำนวน
๕๐,๐๐๐ บาท ทั้งนี้ ก็ขออนุโมทนาบุญด้วยเจตนาอันดีกับทุกท่านที่ร่วมแรง
ร่วมใจช่วยกันทำงานนี้ให้ได้บรรลุตามเป้าหมาย การทำงานอาจมี
ข้อบกพร่องไม่ถูกใจบางท่านอยู่บ้าง คณะผู้จัดทำและผู้เกี่ยวข้องทั้งปวงขอ
ประทานอภัยไว้ ณ ที่นี้ด้วย

ขอพระคุณศรีรัตนตรัยและบุญกุศลเจตนาอันบริสุทธิ์ดี ใน
อุปถัมภ์ธรรมทานสามัคคี ที่ได้ร่วมกันครั้งนี้ จงช่วยให้ท่านได้สมปรารถนา
ในความดีงามทั้งปวงที่ตั้งใจ ความพ้นจากทุกข์ ความถึงซึ่งสุขเกษมสำราญ
ความถึงพร้อมอย่างเต็มเปี่ยมด้วยบุญกุศลนี้ และความเจริญในธรรม จนถึง
นิพพานอันเป็นที่สุดแห่งทุกข์ จงมีแก่ท่านแก่ผู้ที่ท่านแผ่บุญกุศลให้ อุทิศให้
โดยทั่วกันเทอญฯ

(พระปลัดชัชวาล ชินสภเถระ)

ประธานกัมมัฏฐานาจริยะ พุทธศาสตร์บัณฑิต

ประธานบริหารกิจการคณะสงฆ์ ที่พักสงฆ์ธรรมจักร

ประธานกรรมการบริหารศูนย์กลางการศึกษาวิปัสสนาธุระพุทธวิหาร

ผู้อำนวยการศูนย์พัฒนาจิตเฉลิมพระเกียรติ

กระทรวงศึกษาธิการประจำจังหวัดนครนายก

พระธรรมเทศนา

ปฎิจุสมุปปาตสงเขปกถา

โดย

ดร.พระภัททันตะ อาสภมหาเถระ

อัครมหากรรมฐานาจริยะ

พุทธศาสตร์คุณูปบัณฑิตกิตติมศักดิ์

ผู้อำนวยการใหญ่

ศูนย์กลางการศึกษาวิปัสสนาธุระพุทธวิหาร จ.นครนายก

ประธานกัมมัฏฐานาจริยะ สำนักวิปัสสนาสมมิตร-ปราณี

วัดภัททันตะอาสภเถรวาท

๕ กุมภาพันธ์ ๒๕๐๗

นโม ตสฺส ภควโต อรหโต สมฺมาสมฺพุทฺธสฺส ฯ

อวิชฺชาปจฺจยา สงฺขารํ สงฺขารปจฺจยา วิญฺญาณํ
วิญฺญาณปจฺจยา นามรูปํ นามรูปปจฺจยา สพฺยาตनํ
สพฺยาตนปจฺจยา ผสฺโส ผสฺส – ปจฺจยา เวทนา เวทนาปจฺจยา
ตณฺหา ตณฺหาปจฺจยา อูปาทานํ อูปาทานปจฺจยา ภโว
ภวปจฺจยา ชาติ ชาติปจฺจยา ชรามรณํ
โสภปริเทวทุกฺขโทมนสฺสุปายาสา สมฺภวนฺติ เอวเมตสฺส
เกวลสฺส ทุกฺขกฺขนฺธสฺส สมฺทโย โหตีติ.

บัดนี้ จักแสดงพระธรรมเทศนาในปฏิจสมุปปาทกถาโดย
สมควรแก่กาลเวลา ดำเนินความว่า

ธรรมที่รู้ได้โดยยากในโลกมีอยู่ ๔ อย่าง คือ อริยสัจ ๑ สัตว์โลก
๑ ปฏิสนธิ ๑ ปฏิจสมุปปทา ๑ ธรรม ๔ อย่างนี้ เป็นธรรมที่รู้ได้ยาก ยากที่จะ
อธิบาย ยากที่จะแสดงให้เข้าใจได้ ณ ที่นี้จักแสดงเฉพาะปฏิจสมุปปาท
อย่างเดียว

ในปฏิจสมุปปาทนั้น มีชาติความเกิด ชราความแก่และ มรณะ
ความตาย รวมอยู่ด้วย จักเริ่มแสดงชาติชราภณะนี้ก่อน ชาติ คือ ความเกิด
เกิดขึ้นแล้วก็มีชรา เมื่อชราหนักขึ้นก็มีมรณะตามมาเป็นธรรมเนียมอยู่อย่าง
นี้

มีผู้เข้าใจกันอยู่โดยมากกว่า ผู้ที่จุดคือ มรณะไปแล้ววิญญาณไป
ล่องลอยอยู่ก่อนยังไม่ปฏิสนธิทันที ความเห็นอย่างนี้เป็นการเข้าใจผิด ที่จริง
ปฏิสนธิกับจุดนี้เกิดติดต่อกันทีเดียวโดยไม่มีระหว่างกันเลย ที่เข้าใจว่าเมื่อ
คนตายแล้ววิญญาณออกจากร่างไปล่องลอยอยู่กลาง ๆ นั้น ทรรศนะอย่างนี้
พระพุทธศาสนาปฏิเสธและจัดเป็นมิชชาติวิธอย่างหนึ่ง เรียกว่า อันตรภาววิธ
คือ เห็นวิญญาณลอยอยู่กลาง ๆ พระพุทธศาสนาถือว่าพอจุดแล้ว ก็ปฏิสนธิ
ต่อในทันทีนั้นโดยไม่มีระหว่างกันเลย

อธิบายว่า จุดกับปฏิสนธินี้ เมื่อว่าโดยฐานสมมุติว่าเป็นระยะทาง
แล้วก็จะรู้สึกว่ายู่ห่างไกลกันมากมายทีเดียว เช่นเมื่อเกิดเป็นมนุษย์แล้วตาย
ไปเกิดเป็นเทวดาและพรหมตามลำดับขึ้นไปนั้น เทวดามีถึง ๖ ชั้น รูปพรหม
มีถึง ๑๖ ชั้น และอรุปรหมมีถึง ๔ ชั้น ยอดของภูมิชั้นสูงสุดนั้นได้แก่ เนว
สัตยภูณาสัตยภูณายตนพรหมนับว่าสูง หรือไกลไปจากมนุษย์โลกนี้อย่าง
มากมายเหลือหลาย แต่เมื่อว่าโดยกาลเวลาแล้ว มันก็แวบเดียวเท่านั้นเอง
แหละ คือพอจุดตายลงก็ปฏิสนธิเกิดทันที จะตายจากภูมิไหนไปเกิดในภูมิ
ไหนไม่เลือกว่าสูงหรือต่ำ ไกลหรือใกล้ก็ตาม พอจุดแล้วก็ปฏิสนธิในทันที
ทั้งนั้น แหละมนุษย์นี้พอตายแล้วอาจขึ้นไปเกิดในเนวสัตยภูณาสัตยภูณายตน
พรหมก็ได้ หรือเนวสัตยภูณาสัตยภูณายตนพรหมนั้นเมื่อจุดแล้วอาจกลับลงมา
เกิดในมนุษย์ก็ได้ ถึงกระนั้นระยะเวลาแห่งจุดกับปฏิสนธิก็ชั่วแวบเดียว
เท่านั้น

ถ้ามองดูโดยฐานะหรือโดยระยะทางกันแล้ว ก็จะเห็นว่าภูมิอันเป็นที่บังเกิดของสัตว์โลกนั้น มันช่างห่างไกลกันมากเหลือเกิน เพราะระยะทางแต่ละชั้นละภูมินั้นห่างไกลกันมาก จากมนุษย์ผ่านเทวดาและเทวดาแต่ละชั้น ๆ นั้นก็ห่างกันมาก จากเทวดาผ่านพรหมอีก พรหมแต่ละชั้นนั้นยิ่งห่างกันมากหนักขึ้น ยิ่งอรุปรหมแต่ละชั้นก็ยิ่งห่างไกลกันมากอย่างเหลือประมาณทีเดียว แต่เมื่อว่าโดยกาลเวลาแล้วก็ชั่วขณะจิตเดียว คือแวบเดียวเท่านั้นเอง พอจิตติดดับแล้วปฏิสนธิก็เกิดขึ้นทันทีในระยะกระชั้นชิดติดกันนั้น

เพราะเหตุที่เข้าใจคลาดเคลื่อนไปว่า เมื่อคนตายแล้ววิญญาณก็ออกจากร่างไปเที่ยวล่องลอยไม่เกิดในทันทีนี้เอง ในบางลัทธิจึงมีการช่วยส่งวิญญาณผู้ตายด้วยพิธีกรรมต่าง ๆ การกระทำอย่างนั้นเป็นวิธีไม่ถูกต้องตามทรรศนะของพระพุทธศาสนา ที่ถูกนั้นพอจิตดับลงไปปฏิสนธิจิตก็เกิดขึ้นทันที ทั้งนี้ด้วยอำนาจพลังงานแห่งกรรมเป็นผู้ส่ง หาได้มีผู้ใดใครอื่นมาจัดแจงให้ไม่ กรรมเขาจัดแจงของเขาเอง การที่เชื่อถือว่าวิญญาณล่องลอยไปมาอยู่นั้นเป็นการเข้าใจผิด และจัดเป็นอันตรายแก่ผู้ที่เชื่อถืออย่างร้ายแรงทีเดียว

ก็แหละในจำพวกที่เชื่อถือว่า จูติกับปฏิสนธิเกิดสืบเนื่องติดต่อกันนั้น ก็ยังมีที่เข้าใจคลาดเคลื่อนอยู่อีก คือบางพวกเข้าใจว่า จิตดวงที่จูติในภพนี้แล้ว ก็ไปปฏิสนธิเกิดในภพหน้าอีก ทรรศนะอย่างนี้ก็ยังไม่ตรงตามหลักของพระพุทธศาสนาอยู่นั่นเอง พระพุทธศาสนาถือว่าจิต เจตสิก

และรูปในภพนี้ก็ดับหมดในภพนี้ จิต เจตสิกและรูปในภพหน้าก็เกิดขึ้นในภพหน้า ไม่ใช่อันเดียวกัน แต่จะปฏิเสธว่าไม่สืบเนื่องกันก็ไม่ใช่ คือ จิต เจตสิก และรูปที่จุติดับไปในภพนี้นั้นแหละ เป็นปัจจัยให้ปฏิสนธิจิตพร้อมทั้งรูปเกิดในภพหน้า อุปมาเหมือนกับเมล็ดข้าวที่ชาวนาปลูกลงในที่นา มันเกิดเป็นต้นข้าว แล้วออกรวงเป็นเมล็ดข้าวขึ้นมา เมล็ดข้าวใหม่นั้นจะว่าเป็นเมล็ดข้าวอันเดียวกันกับเมล็ดข้าวที่ชาวนาปลูกลงไปนั้นก็ไม่ใช่ แต่จะปฏิเสธว่ามันไม่ได้สืบเนื่องมาจากเมล็ดข้าวนั้นก็ไม่ใช่ ฉะนั้นจิต จิต เจตสิก และรูปในภพนี้ก็ดับหมดในภพนี้ จิต เจตสิกและรูปในภพหน้าก็เกิดขึ้นใหม่ในภพหน้า จะว่ามันไม่สืบเนื่องกันก็ไม่ใช่ จะว่าเป็นอันเดียวกันก็ไม่ใช่ แต่มันเป็นเหตุปัจจัยสืบเนื่องกันฉนั้น

ถ้าเข้าใจว่า เมื่อคนตายแล้ววิญญาณออกจากร่างไปเกิดในภพใหม่อีก วิญญาณเก่าไม่ดับเกิดสืบต่อไปเรื่อย ๆ เพียงแต่ร่างกายเท่านั้นแตกดับสลายไป ส่วนวิญญาณไม่ดับไปเกิดในภพใหม่อีกพรรณนอย่างนี้ พระพุทธศาสนาเรียกว่า สัสสตทิฐิ คือ ความเห็นว่าเป็นสิ่งเที่ยงยั่งยืนอยู่ตลอดไป จัดเป็นมิจฉาทิฐิอย่างรุนแรงประเภทหนึ่ง ถ้าเข้าใจว่าเมื่อคนตายแล้วทุกสิ่งทุกอย่างสูญไปหมด มีชาติปัจจุบันนี้เป็นที่สุด ไม่มีอะไรไปเกิดอีก พรรณนอย่างนี้พระพุทธศาสนาเรียกว่า อูจเฉททิฐิ คือ ความเห็นว่าทุกสิ่งทุกอย่างสูญหมดอย่างสิ้นซาก จัดเป็นมิจฉาทิฐิอย่างรุนแรงอีกประการหนึ่ง และมีโทษมาก เพราะถ้าคนเราเห็นว่าชาติหน้าไม่มี ทำบุญไม่ได้บุญ

ทำบาปไม่ได้บาปในชาตินี้แล้ว ก็ใครเลยจะไม่ทำบาป เพราะบาปมีเครื่อง
ดึงดูดจงใจให้ทำอยู่เป็นอันมากเหลือจะพรรณนา

เมื่อเชื่อว่าคนตายแล้ววิญญูณไม่ดับไปเกิดใหม่ ก็ว่าเป็นสัตสต
ทิจิ ซึ่งเป็นความเห็นผิดประเภทหนึ่ง เมื่อเชื่อถือว่า คนตายแล้วสูญสิ้นซาก
ไม่มีอะไรไปเกิดใหม่ก็ว่าเป็นอุจเจททิจิ ซึ่งก็เป็นความเห็นผิดอีกประการ
หนึ่ง ถ้าเช่นนั้นพระพุทธศาสนาถืออย่างไร ?

พระพุทธศาสนาถือว่า คนตายแล้วสูญก็มี คนตายแล้วเกิดก็มี
อธิบายว่า พระอรหันต์จำพวกเดียวกันนั้นที่ตายแล้วสูญ คือ พระอรหันต์นั้น
เมื่อปรินิพพานแล้วก็ไม่ได้เกิดเป็นการสูญสิ้นภพชาติกันเลย บุคคลอื่นจากนั้น
นับตั้งแต่พระอนาคามีบุคคลลงมาตายแล้ว ต้องเกิดอีก เพราะฉะนั้น
พระพุทธศาสนาจึงถือว่า ที่เชื่อว่าตายแล้วสูญก็เป็นมิจฉาทิจิที่เชื่อว่าตายแล้ว
เกิดอีก ก็เป็นมิจฉาทิจิ ส่วนที่เชื่อว่าตายแล้วเกิดอีกก็มี ตายแล้วสูญไปก็มี นี้
เป็นทางสายกลาง จัดเป็นสัมมาทิจิ ความเห็นที่ถูกต้องตามทรรศนะของ
พระพุทธศาสนา

ก็แหละในจำพวกที่เป็นสัตสตทิจิ คือ ที่ถือว่าตายแล้วต้อง
เกิดต่อไปอีกนั้นเล่าก็ยังมีทรรศนะต่าง ๆ กัน แยกย่อยออกไปอีก กล่าวคือ
บางพวกถือว่าตายแล้ววิญญูณไม่ดับ แต่ก็ไม่ใช่แน่นอนลงไปว่า จะเกิดเป็น
อะไร บางพวกถือแน่นอนลงไปว่าคนตายแล้วต้องไปเกิดเป็นคน นกตาย
แล้วต้องไปเกิดเป็นนก แมวตายแล้วต้องไปเกิดเป็นแมว ยังมีบางพวกถือแน่
ชัดลงไปยิ่งกว่านั้นว่า คนไทยตายแล้วต้องไปเกิดเป็นคนไทย คนพม่าตาย

แล้วก็ต้องไปเกิดเป็นพม่า คนฝรั่งตายแล้วต้องไปเกิดเป็นฝรั่ง ทรรศนะอย่าง
นี้ไม่ตรงตามหลักพระพุทธศาสนาเหมือนกัน พระพุทธศาสนาถือว่าตายแล้ว
จะไปเกิดที่ไหนเป็นอะไร นั่นแล้วแต่กรรมต่างหาก กรรมมีอำนาจจำแนก
สัตว์โลกให้ไปเกิดเป็นอะไร ณ ภพภูมิไหน ๆ ก็ได้ คือคนเรานี้อาจไปเกิด
เป็นสัตว์เดรัจฉานก็ได้ เป็นสัตว์นรกก็ได้ เป็นเทวดา หรือเป็นพรหมก็ได้
แล้วแต่กรรมที่บุคคลได้สร้างสรรค์เอาไว้เป็นกฎเกณฑ์แต่ถึงกระนั้นก็ตาม
วิญญูณที่เกิดขึ้นไม่ใช่ดวงเก่า ถ้าถือว่าดวงเก่าก็เป็น สัสสตทิฐิ ความจริง
นั้น วิญญูณ หรือจิต เจตสิก และรูปในภพนี้ก็ดับหมดในภพนี้นั่นเอง ในภพ
ใหม่ก็เกิดขึ้นใหม่ด้วยอำนาจของกรรมในภพก่อน

ในจำพวกที่เป็นอุจเฉททิฐิ คือ ที่ถือว่าตายแล้วสูญนั้น ก็ยังมี
ทรรศนะต่าง ๆ กันแยกย่อยออกไปอีก กล่าวคือ ที่ถือว่าตายแล้วสูญบางส่วน
ก็มี ที่ถือว่าตายแล้วสูญทั้งหมดแต่สูญในฐานะต่างกันก็มี คือบางพวกเห็นว่า
จำพวกมนุษย์ตายแล้วสูญ บางพวกเห็นว่าจำพวกพรหมตายแล้วสูญ บาง
พวกก็เห็นว่า จำพวกอรุปรหมตายแล้วสูญ แต่ทั้งนี้ก็ถือลงกันว่า ตายแล้ว
สูญทั้งนั้น ทรรศนะดังนี้ก็ไม่ตรงตามหลักพระพุทธศาสนาเหมือนกัน
พระพุทธศาสนาถือว่าที่ตายแล้วสูญนั้นต้องเป็นพระอรหันต์จำพวกเดียว
เท่านั้น นอกจากนั้นตายแล้วต้องเกิดอีกต่อไปจนกว่าจะสำเร็จเป็นพระ
อรหันต์

มัชฌิมาปฏิปทา ข้อปฏิบัติที่ถือว่าเป็นทางสายกลางไม่ออกนอกกลุ่ม
นอกทางนั้น ไม่ใช่ถือว่าวิญญูณในภพเก่านี้ไปเกิดในภพใหม่ และไม่ใช่ถือ

ว่าวิญญานในภพเก่าดับสูญ ไปเลยโดยไม่มีอะไรที่เป็นปัจจัยสืบต่อไปในภพใหม่ ที่ถือว่าเป็นทางสายกลางที่ถูกต้องคือ ถือว่าสภาวะธรรมคือจิต เจตสิก และรูปในภพเก่าก็ดับเกิดในภพใหม่ แต่ทว่าเป็นเหตุปัจจัยให้สืบเนื่องกัน ดังที่ได้แสดงเป็นอุปมาด้วยเมล็ดข้าวปลูกมาแล้วนั้น

ชื่อว่า ...

รูปนามมันเกิดมันดับนั้น หมายความว่าอย่างไร ?

หมายความว่า สภาวะของรูปและนามนี้เกิดแล้วดับ เกิดแล้วก็ดับ สืบต่อไปอย่างรวดเร็วที่สุดอยู่อย่างนี้ตลอดไป ผู้ที่ปฏิบัติวิปัสสนากัมมัฏฐาน หรือ ผู้ที่ได้เรียนรู้สภาวะปรมาตมธรรมเป็นอย่างดีแล้ว จึงจะรู้ได้เห็นได้ อย่างชัดเจนว่า สภาวะของรูปและนามนี้มันเกิดดับสืบเนื่องกันไปมิใช่เป็นสภาพนิ่งคงที่อยู่เฉย ๆ สำหรับผู้ที่ไม่ได้เรียน และไม่ได้ปฏิบัตินั้นอย่าพูดถึง ความดับของรูปและนามเลย แม้เพียงคำว่ารูปและนามก็ยังไม่รู้ความหมายที่ถูกต้อง

รูปนั้น ได้แก่สิ่งที่ เราอาจแลเห็นได้ จับต้องได้ ถูกต้องได้ เมื่อกล่าวโดยหยาบ ๆ ก็ได้แก่อัตตภาพร่างกายของคนเรานี่เอง นามนี้ ได้แก่ สภาวะที่เราแลเห็นไม่ได้ จับต้องไม่ได้ ถูกต้องไม่ได้ โดยใจความ ณ ที่นี้ ได้แก่จิต ความนึกคิด เจตสิก ธรรมชาติที่ประกอบด้วยจิต ประจุแต่งจิตให้เป็นต่าง ๆ นามรูปเหล่านี้มันเกิดดับสืบต่อกันอยู่เสมอ เก่าดับไป ใหม่เกิดขึ้น แทน

หากจะมีปัญหาว่า ถ้ารูปนามเหล่านี้มันเกิดดับอยู่เสมอแล้ว โฉน
คนเราจึงนั่งอยู่เฉย ๆ อย่างนี้ ไม่เห็นมันเกิดมันดับที่ตรงไหนสักที

แก้วว่า สภาวะธรรมนี้ละเอียดมาก ผู้ศึกษาจะพึงรู้ได้ด้วยข้ออุปมา
เช่นดวงไฟที่เราแลเห็นกันอยู่นี้ ก็เกิดดับสืบทอดกันอยู่เหมือนกัน แม้ทางวิชา
วิทยาศาสตร์ก็แสดงว่าดวงไฟมันเกิดดับติดต่อกันไป ไม่ใช่ดวงเดียวสว่างอยู่
เฉย ๆ ดังที่ปรากฏแก่ตาคนเรา ความจริงมันดับแล้วเกิดต่อกันเรื่อย ๆ ไปฉับ
ใด รูปนาม อันได้แก่ จิต เจตสิก และรูปเหล่านี้ มันเกิดดับติดต่อกันไปฉับ
นั้น และมันเกิดดับเร็วยิ่งกว่าดวงไฟเสียอีกเพราะฉะนั้นเราจึงไม่อาจ
มองเห็นได้ด้วยตาว่า มันเกิดดับอยู่เสมอ หากเราอนุমানเอาเองหรือด้วยเหตุ
ที่ปัญญาเราอ่อนไม่มีกำลังเร็วพอ เราจึงไม่อาจรู้ได้ว่า รูปที่ดับไปกับรูปที่
เกิดขึ้นใหม่มันต่างกันอย่างไร เพราะมันกระชั้นชิดติดกันเหลือเกิน ความ
เปลี่ยนแปลงของรูปที่เกิดดับนั้นมันชั่วขณะนิคเดียวเท่านั้น เราจึงสังเกต
ไม่ได้

แต่ถ้าเราจะสังเกตดูระยะที่ห่าง ๆ เราก็จะเห็นได้ว่ารูปมันเกิดดับ
และเปลี่ยนแปลงไปจริง ๆ เช่น รูปเมื่อเป็นเด็กกับรูปเมื่อเป็นผู้ใหญ่มัน
ต่างกันมากทีเดียว ข้อนี้เราจะปฏิเสธว่ารูปเมื่อเป็นเด็กนั้นไม่ใช่รูปที่เป็น
ผู้ใหญ่ไม่ได้ และจะรับว่าเป็นรูปอันเดียวกันเสียทั้งหมดก็ไม่ได้ แล้วทำไม
มันจึงไม่เหมือนกันเล่า ทั้งนี้เพราะมันเกิดดับเกิดดับและค่อย ๆ เปลี่ยนแปลง
สภาพไปที่ละนิด โดยที่เรารู้สึกหรือสังเกตไม่เห็นความจริงนับแต่มัน
เกิดขึ้นแล้ว มันก็เกิดดับและเปลี่ยนแปลงต่อกันไปเรื่อย ๆ ไม่ช้าไม่นาน

เท่าไรรูปชราก็มีปรากฏให้เห็นผู้ที่ชราเพียงเล็กน้อยต่อไปมันก็ชรามากขึ้น
ทุกทีในที่สุดรูปมรณะก็ปรากฏให้เห็นแก่คนทั้งหลาย มันเกิดดับ
เปลี่ยนแปลงเรื่อยไปเป็นธรรมเนียมอย่างนี้โดยไม่มีการหยุดยั้งเลย แต่ด้วย
เหตุที่ปัญญาเราอ่อนจึงไม่สามารถที่จะเห็นรูปขณะมันเกิดดับเปลี่ยนแปลง
ติดต่อกันไป แต่เมื่อเรามองดูระยะเวลาห่าง ๆ ก็เห็นได้ว่ารูปมันเกิดดับ
จริง ๆ อย่างนี้

กายและจิตที่ดับไปแล้วกับรูปและนามที่เกิดขึ้นใหม่นั้น จะว่าไม่
เกิดสืบเนื่องกันไม่ได้ ความจริงมันเกิดดับติดต่อกันสืบเนื่องกันไปอย่างไม่ขาด
สาย เราจะปฏิเสธรูปเมื่อเป็นเด็ก ๆ กับรูปเมื่อเป็นผู้ใหญ่ว่ามันเป็นคนละอัน
นั้นไม่ได้ ความจริงมันก็รูปอันเดียวกันนั่นเองแต่ว่ามันเปลี่ยนสภาพไป มัน
ดับแล้วมันก็เกิดขึ้นใหม่โดยติดต่อกันเป็นทอด ๆ ต่อเนื่องกันไปอย่างนี้

สำหรับผู้ที่ได้ปฏิบัติวิปัสสนากัมมัฏฐาน จนทำให้วิปัสสนา
ปัญญาเกิดขึ้น นับตั้งแต่นามรูปปริเฉทญาณไปจนถึงอุท্থัพพญาณแล้ว ก็จะ
เห็นด้วยวิปัสสนาปัญญาได้ชัดทีเดียวว่ารูปนามนี้มันเกิดดับ จริง ๆ และรู้ว่า
มันเกิดดับด้วยอาการอย่างไร ย่อมรู้ได้ด้วยตนเองโดยเฉพาะ สมกับคำ
สรรเสริญพระธรรมว่า “เป็นธรรมที่ผู้รู้ทั้งหลายจะพึงรู้ได้เฉพาะตน” ข้อนี้
เป็นสิ่งที่น่าประหลาดอัศจรรย์จริง ๆ พระพุทธเจ้าทรงทำให้ผู้รู้เข้าพิสูจน์ดู
ด้วยการลงมือปฏิบัติว่ารูป-นามมันเกิดดับจริง ๆ ถ้าเราไม่พิสูจน์ด้วยการ
ปฏิบัติแล้วเราก็จะไม่มีโอกาสที่จะรู้ได้เลยว่า รูปนามนั้นมันเกิดดับอยู่เป็น
นิจด้วยอาการอย่างไร ?

รูปนามที่ดับไปกับรูปนามที่เกิดขึ้นใหม่นั้นมันต่อเนื่องกัน

อย่างไร ?

ข้อนี้นักศึกษาจะฟังรู้ด้วยอุทาหรณ์ เช่น เสียงที่ดังขึ้นในครั้งแรก
นั้น มันดับไปในครั้งแรกนั่นเอง แต่มันเป็นปัจจัยให้เสียงใหม่เกิดขึ้นต่อไป
อีก อีกอย่างหนึ่งเช่นเมื่อเราเข้าไปในป่า แล้วร้องตะโกนขึ้นดัง ๆ เสียงที่ดัง
ขึ้นนั้นมันดับไปที่เรานั้นเอง แต่มันเป็นปัจจัยให้เกิดเสียงสะท้อนขึ้นมาใน
ระยะติดกัน และดังเหมือนกับเสียงที่เราตะโกนขึ้นนั้น ข้อนี้จะว่าเสียงที่ร้อง
ตะโกนขึ้นครั้งแรกนั้น มันแล่นไปหรือก็ไม่ใช่ ที่จริงเสียงที่เราตะโกน ณ
ที่นี้มันดับอยู่ที่นี้เอง และเสียงที่ดังก้องขึ้นนั้นมันก็เกิดขึ้น ณ ที่โน้นนั่นเอง
แต่ว่ามันเป็นปัจจัยต่อเนื่องกันกับเสียงที่ดังก้องขึ้นนั้น จะว่าเป็นเสียงเกิดขึ้น
ใหม่โดยลำพังก็ไม่ใช่ จะว่าเป็นเสียงเก่าที่ดังขึ้นครั้งแรกนั้นก็ไม่ใช่ด้วย
ประการฉะนั้น

สามัญชนโดยมากย่อมไม่เข้าใจว่า คนเราที่จะไปเกิดที่โน้นที่นี้
นั้นมันไปกันอย่างไร เช่นมนุษย์จะไปเกิดเป็นเทวดาหรือคนไทยจะไปเกิด
เป็นคนฝรั่ง เช่นนี้ มันไปกันอย่างไร มันขึ้นรถหรือลงเรือไปหรือ ?

การที่คนตายแล้วไปเกิดในที่ต่าง ๆ คือ ไปเกิดในต่างชาติต่าง
ศาสนา หรือต่างชั้นภูมิกันนั้น มันสำเร็จด้วยอำนาจวิบากกรรม และวิบาก
กรรมนั้นเป็นชาตินามธรรม เราจะเอาความเคลื่อนไหวของรูปธรรม มา
เปรียบเทียบนั้นไม่ได้ เช่น แสงมันมีคลื่นแสงเคลื่อนไปตามอำนาจคลื่นแสง
นั้น คือ มันกระทบกันเป็นทอด ๆ ไปเช่นเดียวกันนี้เป็นเรื่องของรูปธรรม

เพราะฉะนั้น การเคลื่อนไปของคลื่นแสงหรือคลื่นเสียงนั้นมันก็เคลื่อนไปตามกำลังของรูปธรรม

ส่วนนามธรรมที่เคลื่อนไปตามอำนาจวิบากกรรมนั้นจะเอามาเปรียบเทียบกับรูปธรรมไม่ได้ นักศึกษาพึงทราบด้วยข้ออุปมาอย่างนี้ เช่น คนที่เดินทางผ่านไปยังตำบล หรือจังหวัดไกล ๆ มาแล้ว เมื่อเขานึกถึงตำบลหรือจังหวัดที่เขาเคยไปมาแล้วนั้น เขาก็เห็นตำบลหรือจังหวัดนั้นด้วยทางใจทันที นั่นเขาเห็นได้อย่างไร เขาไปด้วยรถหรือด้วยเรือหรือขึ้นเครื่องบินไปเปล่าทั้งนั้น เขาก็อยู่ ณ ที่นี้เอง แต่เขาสามารถเห็นได้ คือ รู้ได้ซึ่งตำบลหรือจังหวัดนั้น นี่แหละอำนาจของนามธรรม หรือวิบากกรรมนั้นมันไปด้วยอำนาจของมันเองอย่างรวดเร็วอย่างนี้

อีกอย่างหนึ่ง เช่นเพชรนิลจินดาอันมีค่า ที่เราเก็บใส่หีบลับนุญแจไว้อย่างมิดชิด แต่พอเรานึกถึงมันเท่านั้นเราก็จะเห็นมันซึ่งอยู่ในหีบนั้นทันที เราเข้าไปในหีบนั้นได้อย่างไร ความจริงเราไม่ได้เอาตัวเข้าไปในหีบนั้น แต่เราเข้าไปด้วยนามธรรมคือสังจิตเข้าไปต่างหาก

ความเคลื่อนไปของนามธรรมต่างจากความเคลื่อนไปของรูปธรรม คือความเคลื่อนไปของรูปธรรมต้องมีวัตถุอะไรมากระทบกันเป็นทอด ๆ ไป ส่วนความเคลื่อนไหวของนามธรรมนั้นเป็นไปด้วยอำนาจวิบากกรรม กรรมดีส่งผลไปเกิดในคติภพที่สูง กรรมชั่วก็ส่งผลไปบังเกิดในคติภพที่ต่ำ เช่น ถ้าคนเราทำกุศลสุจริตต่าง ๆ ก็ไปบังเกิดเป็นสัตว์นรกบ้าง เปรตบ้าง อสุรกายบ้าง สัตว์ดิรัจฉานบ้าง ถ้าทำกุศลสุจริตต่าง ๆ ก็ไปบังเกิดเป็น

มนุษย์บ้าง เป็นเทวดาบ้าง เป็นพรหมบ้าง ความเคลื่อนไปของรูปธรรมกับนามธรรมนั้นมันต่างกันอย่างนี้

เมื่อสัตว์เกิด เกิดนั่นแหละชื่อว่าชาติ ชาติคือความเกิดขึ้น เมื่อชาติความเกิดขึ้นมีแล้ว ชรา พยาธิ และมรณะก็ตามมา แต่ในปฏิภนสมุปบาทนั้น ท่านไม่ได้แสดงถึงพยาธิเพราะพยาธินั้น บางภูมิก็มีน้อยจึงมองไม่เห็น บางภูมิก็มีมากท่านจึงไม่แสดง ส่วนชราและมรณะนี้ ถ้ามีชาติความเกิดขึ้นแล้ว ก็ต้องมีปรากฏชัดแน่นอนเสมอ

ชาติความเกิดขึ้นนี้มันเป็นตัวทุกข์ เพราะฉะนั้นเมื่อชาติเกิดขึ้นมาแล้วมันจึงนำเอาความทุกข์มาด้วย ผู้ใดที่ยังต้องเกิดอีกผู้หนึ่งซึ่งว่ายังนำเอาความทุกข์มาด้วย เมื่อมีชาติเกิดขึ้นแล้วก็มีชราและมรณะตามมา นี่ก็เป็นทุกข์แต่ละประการเช่นกัน

ชาติเป็นเหตุให้เกิดชราและมรณะ นี้เป็นผลโดยตรงเพราะไม่ว่าใคร ๆ ทั้งนั้นจะหลีกเลี่ยงจากผลโดยตรงนี้ไปมิได้เลย ส่วนโสกะ ปริเทวะ ทุกข์ โทมนัส และอุปายาส นั้นเป็นผลโดยอ้อม เพราะถ้าผู้ใดมีปัญญาารู้เห็นข้อเท็จจริง รู้สภาวะธรรมตามความเป็นจริง แล้วก็อาจหลีกเลี่ยงได้ ส่วนชาติ ชรา และมรณะนั้นหลีกเลี่ยงไม่ได้เลย เพราะฉะนั้น ชราและมรณะ จึงจัดเป็นผลของชาติโดยตรง ส่วนโสกะ ปริเทวะ ทุกข์ โทมนัส และอุปายาส จัดเป็นผลโดยอ้อม

ชาติเป็นเหตุให้เกิดชราและมรณะ ซึ่งเป็นผลโดยตรงและให้เกิดโสกะ ปริเทวะ ทุกข์ โทมนัส และอุปายาส ซึ่งเป็นผลโดยอ้อม แลและเมื่อ

ผลเหล่านี้เกิดขึ้นแล้ว อาสวะย่อมเกิดขึ้น เมื่ออาสวะเกิดขึ้นแล้วอวิชชา ก็เกิด
อีก เพราะฉะนั้น อาสวะนี้แหละ เป็นตัวเหตุให้เกิดอวิชชา คือวกไปหาต้น
อีก เมื่อคนเราเกิดมีชาติ ชรา มรณะ โสกะ ปริเทวะ ทุกข์ โทมนัส และอู
ปายาส แล้วก็วกวนไปหาอวิชชาอีก ถ้ายังละสิ่งเหล่านี้ไม่ได้ ความววน
หรือความเวียนว่ายตายเกิดในวัฏฏสงสารก็ยังมีอยู่รำไป

ในองค์ธรรมของปฏิจสมุปบาท ๑๒ ประการนั้น

ณ ที่นี้ ยกเอาชาติ ขึ้นมาแสดงเป็นประเภทแรก

เราท่านทั้งหลายที่กำลังนั่งกันอยู่ที่นี่ หมายความว่า มีชาติเกิดขึ้น
แล้วทั้งนั้น เมื่อชาติเกิดขึ้นแล้ว ก็มีชราและมรณะติดต่อกันไปเรื่อย ๆ ที่จริง
ชรา นั้นมิได้หมายความว่า แก่หง่อม ดังที่สามัญชนรู้จักกัน แม้แต่เพียงรูป
นามเคลื่อนจากสภาวะเดิมไปนิดเดียวเท่านั้นก็เป็นชราแล้ว ตอนแรก ๆ
เรียกว่า แก่ขึ้น คนสามัญชนไม่ค่อยจะรู้จักกัน เช่น เด็ก ๆ เป็นหนุ่มเป็นสาว
ขึ้นมา ก็พากันนิยมชื่นชมยินดี เมื่อเป็นหนุ่มเป็นสาวเต็มที่แล้วก็แก่ลง ตอน
ที่แก่ลงจึงค่อยรู้จักกัน และรู้สึกไม่นิยมชื่นชมยินดีเหมือนเมื่อแก่ขึ้น ในระยะที่
ชรา มรณะ โสกะ ปริเทวะ ทุกข์ โทมนัส และอุปายาส เกิดขึ้นนี้ท่านเรียกว่า
อาสวะ และอาสวะนี้เป็นเหตุให้เกิดอวิชชาขึ้นอีก เพราะฉะนั้น ปฏิจสมุ
บาท จึงมีอาการววนเป็นวงกลม คนผู้ตกอยู่ในอำนาจ ปฏิจสมุปบาท จึง
ววนคือเวียนว่ายตายเกิดอยู่ในวัฏฏสงสารไม่รู้จักจบจักสิ้นสักที มีอาการ
เหมือนมด ซึ่งเดินวนเวียนอยู่ที่ขอบปากถ้วยแก้ว ฉะนั้น

องค์ธรรมในปฏิจจสมุปบาทนั้น แต่ละประการต่างก็เป็นปัจจัย
อุดหนุนเกื้อกูลให้กันและกันเกิดขึ้นเป็นทอด ๆ ดังนี้

“อวิชชาปจฺจยา สงฺขารา” เพราะอวิชชา คือความไม่รู้แจ้ง
สภาวะธรรม ตามจริงเป็นปัจจัยให้เกิดสังขาร อันได้แก่บุญและบาป

“สงฺขารปจฺจยา วิญฺญาณํ” เพราะสังขาร คือบุญและบาปนั้น เป็น
ปัจจัยให้เกิดวิญญาณ อันได้แก่ปฏิสนธิจิต

“นามรูปปจฺจยา สฬายตนํ” เพราะนามรูปเป็นปัจจัยให้เกิด
อายตนะ ๖ มี จักขวายตนะ เป็นต้น

“สฬายตนํ ปจฺจยา ผัสฺโส” เพราะอายตนะ เป็นปัจจัยให้เกิด
ผัสสะ ๖ มี จักขุสัมผัส เป็นต้น

“ผัสสฺสปจฺจยา เวทนา” เพราะผัสสะ เป็นปัจจัยให้เกิดเวทนา ๖ มี
จักขุสัมผัสสาเวทนา เป็นต้น

“เวทนาปจฺจยา ตณฺหา” เพราะเวทนา เป็นปัจจัยให้เกิดตัณหา ๓ มี
กามตัณหา เป็นต้น

“ตณฺหาปจฺจยา อุปาทานํ” เพราะตัณหา เป็นปัจจัยให้เกิดอุปาทาน
๔ มีกามุปาทาน เป็นต้น

“อุปาทานปจฺจยา ภโว” เพราะอุปาทานเป็นปัจจัยให้เกิดกรรมภพ

“ภวปจฺจยา ชาติ” เพราะภพเป็นปัจจัยให้เกิดชาติ

“ชาติปัจจุยา ชรามรณ โสภปริเทวทุกขโทมนสสุปายาสา สมภวนติ” เพราะชาติเป็นปัจจัยให้เกิด ชราและมรณะ ซึ่งเป็นผลโดยตรง และเกิด โสภะ ปริเทวะ ทุกข์ โทมนัส อุปายาส ซึ่งเป็นผลโดยอ้อม

“เอวเมตสฺส เกวลสฺส ทุกฺขกฺขนุชฺชสฺส สมฺภุโ โหติ” กองทุกข์สี่นทั้งหมดนั้น ย่อมเกิดขึ้นด้วยเหตุปัจจัยเป็นทอด ๆ ด้วยประการฉะนี้

และเมื่อชรา มรณะ โสภะ ปริเทวะ ทุกข์ โทมนัส และอุปายาสเหล่านี้เกิดขึ้นแล้ว เป็นอาสวะกิเลสทั้งสิ้น อาสวะก็เป็นเหตุให้เกิดวิชชาขึ้นอีก แล้วก็เกิดสังขาร วิญญาณ และนามรูปเป็นลำดับไปอีก มันมีอาการกววนเป็นวงกลมซึ่งเรียกว่า สังสารวัฏ เหมือนกับมดเดินวนเวียนที่ขอบปากถ้วยแก้วอย่างนี้แล

เมื่อได้ยกปฏิจจนุปบาทมาแสดงโดยสังเขปดังนี้ แล้วปัญหาที่จะพิจารณาศึกษาต่อไปนั้น ก็คือ ทำอย่างไร เราจึงจะหลุดพ้นไปจากอำนาจปฏิจจนุปบาท หรือหลุดพ้นไปจากความเวียนว่ายตายเกิดอยู่ในสังสารวัฏ เพราะการเวียนว่ายตายเกิดอยู่ในสังสารวัฏนั้น มันเป็นทุกข์อย่างใหญ่หลวงดังกล่าวมาแล้ว

มันเป็นทุกข์อย่างไร ?

ที่จริง เมื่อเราพิจารณาเพียงชั่วชาติเดียวเท่านั้น เราก็จะมองเห็นได้ที่เดียวว่า คนเราเกิดขึ้นมาแล้ว ไม่ใช่ดำรงคงที่อยู่ แต่มันต้องแก่ต้องเจ็บ และต้องตายในที่สุด เพียงเท่านี้ก็มองเห็นว่า เป็นทุกข์อย่างน่ากลัวแล้ว ยิ่งพิจารณาคุไปกว้าง ๆ ตามหลักฐานที่ท่านแสดงไว้ ยิ่งจะเป็นสิ่งที่น่าสะอึ้ง

หวาดกลัวอย่างที่สุด เพราะการเกิดนี้ จะเลือกเอาเองตามชอบใจไม่ได้ ต้องเกิดขึ้นตามอำนาจของกรรม และกรรมนี้ก็มีทั้งกุศลกรรมและอกุศลกรรม ถ้าเราไปพลาดพลั้งเข้า เราก็จะทำกุศลกรรมไว้อย่างเหลือหลาย ที่จริงอกุศลกรรมนั้นเราต้องเคยทำมาอย่างแน่นอนทีเดียว เพราะเราทำนั่นทำนี่หลายไปเคยเกิดมาแล้วอย่างนับชาตินับภพไม่ถ้วน

ตามหลักฐานที่ท่านแสดงไว้ คนเราเกิดมาแต่ละชาตินั้น เกิดในทุคติภูมิมากกว่าเกิดในสุคติภูมิ ลองพิจารณากันดูเพียงง่าย ๆ อย่างนี้ว่า ที่เกิดเป็นมนุษย์มีสักเท่าไร ที่เกิดเป็นสัตว์เดรัจฉานมีสักเท่าไร เพราะจะเห็นได้ว่า สัตว์ที่ไปเกิดเป็นสัตว์เดรัจฉานนั้น มันช่างมากมายเสียเหลือเกิน พระพุทธเจ้าได้ตรัสรู้มาแล้ว มากต่อมากพระองค์ด้วยกันและพระพุทธเจ้าแต่ละพระองค์นั้น ได้ทรงช่วยรื้อสัตว์เข้าสู่ปรินิพพานถึง ๒๔ อสงไขย แล้วทำไมพระพุทธเจ้าไม่ทรงโปรดเราในจำนวนนั้นบ้างเลย เรายังอยู่รอดพระเนตรพระกรรณมาจนบัดนี้ สงสัยว่าในระหว่างกาลอันยืดยาวนั้น เราจะไปเกิดเป็นสัตว์ดิรัจฉาน หรือเป็นสัตว์นรกอยู่เสียทีเดียว การที่เราได้เกิดเป็นคน และได้มานั่งฟังเทศน์ฟังธรรมอยู่อย่างขณะนี้ ก็เห็นจะน้อยครั้งเต็มที และคงจะเป็นจำพวกที่ฟังเทศน์ง่วงนอนคู่ละครตาแจ้งด้วย พระพุทธเจ้าจึงทรงโปรดไม่ได้ เพราะฉะนั้นทุกคนที่เกิดมาแล้ว คงจะได้ประสบทุกข์กันมาอย่างมากมายนักหนาทีเดียว

การที่คนเราเกิดมาเป็นทุกข์นั้น ถ้ายังคิดยังพิจารณาก็ยังเห็นทุกข์มากขึ้น อย่างเหลือที่จะพรรณนา และต่อไปนี้ ถ้าไม่คิดแก้ไขปรับปรุงตนเอง

เสียใหม่ คือไม่ปฏิบัติตนให้พ้นไปจากความวอกวน ด้วยอำนาจปฏิจจสมุปบาทแล้ว ข้างหน้ายังจะต้องประสบกับความทุกข์ อีกอย่างมากมายเหลือหลาย เหมือนอย่างอดีตที่เคยได้ประสบพบเห็นมานั้นแหละ

เพราะฉะนั้น เมื่อเราได้เกิดมาเป็นมนุษย์ ได้พบพระพุทธศาสนา ได้รู้จักทางปฏิบัติ ที่จะทำตนให้หลุดพ้นจากทุกข์แล้วเช่นนี้ ควรภูมิใจว่าเป็นโชคลาภอันใหญ่หลวงสมควรแท้ทีเดียวที่จะพึงลงมือปฏิบัติธรรม กัมมัฏฐานเจริญตามพระพุทธโอวาท เพื่อความหลุดพ้นจากกองทุกข์อันน่าสยดสยอง น่าสอซึ้งหวาดกลัวเห็นปานนั้น ดังตัวอย่างที่พระสาวกผู้เจริญรอยตามพระพุทธองค์ ได้พ้นจากกองทุกข์ไปแล้วก็ปรากฏอยู่มากมาย และการปฏิบัติธรรมนั้นเราไม่ต้องแสวงหาทุนรอนภายนอกอะไร ให้เป็นการลำบากยากเย็นเพียงแต่ตัดสินใจให้แน่วแน่ แล้วลงมือปฏิบัติตามหนทาง ที่พระพุทธองค์ทรงประทานไว้แล้วเท่านั้น ประกอบด้วยสมัยนี้ ครูบาอาจารย์ ผู้เป็นกัลยาณมิตรสามารถจะสอนศิษย์ได้ก็พอมืออยู่ตามสมควรแล้ว

ทำอย่างไรเราจะพ้นจากอำนาจแห่งปฏิจจสมุปบาท หรือพ้นจากสังสารวัฏฏทุกข์เล่า ในทางปฏิบัตินั้น เบื้องต้นพึงศึกษาให้เข้าใจในปฏิจจสมุปบาท พอเป็นแนวทางก่อนแล้วจึงลงมือปฏิบัติวิปัสสนากัมมัฏฐาน เพื่อตัดปฏิจจสมุปบาทนั้น โดยนัยมีอาทิดังต่อไปนี้

ปฏิจจสมุปบาทนั้น

มันพาคนเราให้หมุนวนไปได้อย่างไร

พึงเห็นตัวอย่าง เช่น จักขุประสาทกับรูปารมณักระทบกันเข้ามัน เกิดจักขุวิญญาณขึ้น จักขุประสาทคือ ประสาททางตา รูปารมณั คือ รูปที่เป็น สีต่าง ๆ เมื่อกระทบกันเข้าแล้ว มันก็เกิดอาการเป็นรูปขึ้นมา อาการเห็นรูป นั้นเรียกว่า จักขุวิญญาณ จิตเมื่อเกิดอาการเห็นรูปขึ้นแล้ว มันก็เกิดชอบใจ บ้าง ไม่ชอบใจบ้าง หรือยินดีบ้าง ยินร้ายบ้าง เมื่อเป็นดังนี้ ชื่อว่า ปฏิจจสมุพ บาทหมุนไปแล้ว พระพุทธเจ้าตรัสสอน ให้ตัดปฏิจจสมุพบาทเสียให้ขาด อย่าปล่อยให้มันพาหมุนไปตามอำนาจเช่นนั้น

จะตัดอย่างไร ?

คือ เมื่อเห็นรูปทางตา ได้แก่เมื่อจักขุประสาทกับรูปารมณักระทบ กันเข้า จักขุวิญญาณเกิดขึ้น แล้วผัสสะก็เกิดขึ้น (เรียกเต็มภูมิว่า จักขุสัมผัส) เมื่อผัสสะเกิดขึ้นแล้ว เวทนา คือความยินดีหรือความยินร้ายก็เกิดขึ้น เมื่อ ปล่อยให้มันเป็นไปตามธรรมดาอย่างนี้ ชื่อว่าปฏิจจสมุพบาทหมุนไป ส่วน วิธีที่จะปฏิบัติ มิให้ ปฏิจจสมุพบาทพาหมุนไปคือตัดปฏิจจสมุพบาทให้ขาด นั้น ขณะที่ผัสสะเกิดขึ้น ต้องตัดตรงที่ผัสสะให้ขาด อย่าให้มันต่อไปถึง เวทนา โดยใช้สติกำหนดให้เพียงแต่เห็นเท่านั้น อย่าให้มันเลยไปเป็นว่าเรา เห็น คืออย่าให้เห็นเป็นหญิงเป็นชาย เป็นดีเป็นไม่ดี เป็นชอบเป็นไม่ชอบ พึงกำหนดพิจารณาตัดให้ขาดลงไปที่ตรงผัสสะนี้บ่อย ๆ โดยทำนองนี้

ความจริง จักขุประสาทก็ดี รูปารมณัก็ดี มันเกิดขึ้นชั่วขณะนิด หนึ่งแล้วมันก็ดับไป และเมื่อมันกระทบกันเข้าเกิดเป็นจักขุวิญญาณจิตขึ้น แวบเดียวแล้วก็ดับไปในทันทีนั้นเหมือนหินกับเหล็กไปกระทบกัน แสงไฟ

เกิดขึ้นแหวเดียวแล้วมันก็ดับหายไปในทันทีทันใดนั้น ถ้าผู้ปฏิบัติเพียรพยายามกำหนดให้เห็นเพียงแต่สักว่าเห็นแค่นี้แล้ว มันก็ดับหายไปเพียงแค่นั้นเอง มันไม่เลยไปเป็นเราเห็น ฉันเห็น ข้าเห็น ถ้าตัดได้ที่ตรงผัสสะนี้แล้ว ปฏิจจสมุปบาททั้งหมด ก็ขาดสะบั้นลงเพียงแค่นี้ ไม่มีอำนาจจะหมุนต่อไปอีก คือไม่เป็นปัจจัยให้เกิดเป็นเวทนาเป็นตัณหาต่อไป ถ้าผู้เจริญวิปัสสนากัมมัฏฐานหมั่นปฏิบัติหมั่นกำหนดให้ขาด บ่อย ๆ แล้วเมื่อญาณแก่กล้าขึ้น มันก็จะตัดได้อย่างเด็ดขาดทีเดียว

“ผู้ปฏิบัติพึงพยายามตัดปฏิจจสมุปบาทให้ขาดลงตรงที่ผัสสะด้วยวิธีการอย่างนี้”

ตามธรรมดา คนเรานั้นมีทวารไว้เป็นประจำตนสำหรับรับรู้อารมณ์ภายนอกคนละ ๖ ทวาร เหมือนกันทั้งโลกเรียกว่า ตา หู จมูก ลิ้น กาย และใจ เพราะขณะตื่นอารมณ์ภายนอกทั้ง ๖ ชนิด คือ รูป เสียง กลิ่น รส โผฏฐัพพะ และธรรมารมณ์ย่อมจะเข้ามาปรากฏแก่คนทั้งหลายได้เสมอโดยผ่านทางทวาร ๖ เหล่านี้ และที่ทวารเหล่านี้ ถ้าผู้ปฏิบัติไม่คอยระวังรักษาด้วยสติไว้ให้ดีแล้ว อารมณ์ภายนอกทั้งหลายก็ไหลหลั่งพรั่งพรูเข้ามารบกวน ชวนให้หมุนไปตามอำนาจของปฏิจจสมุปบาทเสมอ

อารมณ์นั้นแบ่งออกเป็น ๒ ลักษณะ คือ อารมณ์บัญญัติอย่างหนึ่ง อารมณ์ปรมาัตถ์อย่างหนึ่ง อารมณ์บัญญัตินั้น เช่น เมื่อเห็นรูปทางตา ก็ปล่อยให้เห็นเลยไปจนปรากฏเป็นหญิงหรือชาย สิ่งนั้นดีหรือไม่ดี เกิดความชอบหรือไม่ชอบหรือยินดียินร้าย อันเป็นเวทนาขึ้น แต่ที่นั่นตัณหาและอุปาทานก็

เกิดขึ้นโดยลำดับ การเห็นอารมณ์ภายนอกเป็นหญิงเป็นชายขึ้นนั้นเรียกว่า
อารมณ์บัญญัติซึ่งมีปรากฏอยู่แก่คนธรรมดาทั่วไป ถ้าผู้ปฏิบัติกำหนดการ
เห็นเป็นเพียงสักว่าเห็นเท่านั้น สภาพที่เห็นก็ดับไปตามธรรมชาติ ไม่ทันจะ
เป็นปัจจัยก่อให้เกิดเวทนาต่อไปได้ สภาพของการกำหนดว่า “เห็นหนอ” คือ
ให้เห็นเพียงสักว่าเห็นเท่านั้นอุปมาเหมือนหินกับเหล็กไฟกระทบกัน ไฟ
เกิดขึ้นแฉับหนึ่งแล้วก็ดับหายไปฉับใจ จักขุประสาทกับรูปารมณ์กระทบกัน
แล้ว จักขุวิญญาณจิต ก็เกิดเห็นขึ้นแฉับหนึ่งแล้วก็ดับไปฉับนั้น การกำหนด
เห็นอารมณ์ที่ผ่านมาทันตามสภาวธรรมไม่ปล่อยให้เลยถึงบัญญัติอย่างนี้
อารมณ์นั้นจัดเป็นอารมณ์ปรমัตถ์ อารมณ์บัญญัตินั้นเป็นเพียงสมมติบัญญัติ
ขึ้นไม่ได้เป็นจริงตามสภาวะ ส่วนอารมณ์ปรมัตถ์นั้นเป็นสิ่งที่จริงตาม
สภาวะ

อารมณ์ปรมัตถ์นี้ ถ้าผู้ปฏิบัติรักษาทวาร ๖ ได้ดีแล้ว เมื่อรูปมา
ปรากฏทางทวารตาก็กำหนดว่า “เห็นหนอ” แฉับเดียวเท่านั้นก็ดับไป เมื่อ
เสียงมาปรากฏทางทวารหู ก็กำหนดว่า “ได้ยินหนอ” แฉับเดียวเท่านั้นก็ดับ
ไป เมื่อกลิ่นมาปรากฏทางทวารจมูกกำหนดว่า “กลิ่นหนอ” แฉับเดียว
เท่านั้นก็ดับไป เมื่อรสมาปรากฏทางทวารลิ้นกำหนดว่า “รสหนอ” แฉับเดียว
เท่านั้นก็ดับไป เมื่อโผฏฐัพพะ คือความเย็นร้อนอ่อนแข็งอย่างใดอย่างหนึ่ง
มาปรากฏทางทวารกาย ก็กำหนดว่า “เย็นหนอ ร้อนหนอ” เป็นต้น แฉับเดียว
เท่านั้นก็ดับไป และเมื่อธรรมารมณ์มาปรากฏทางทวารใจก็กำหนดว่า “รู้
หนอ” แฉับเดียวเท่านั้นก็ดับไป เมื่อพยายามกำหนดได้อย่างนี้เรื่อย ๆ ไป ผู้

ปฏิบัติชื่อว่าได้แต่อาภรณ์ปรมัตถ์อาภรณ์บัญญัติไม่เกิด และเพราะเหตุนี้ปฏิบัติสมุบาทก็ขาดลงหมุนต่อไปไม่ได้อีก เพราะเมื่อผัสสะขาดแล้ว เวทนา ตัณหา เป็นต้น ก็เกิดขึ้นไม่ได้ด้วยเอง

ในทางปฏิบัตินั้น การกำหนดรู้แต่อาภรณ์ปรมัตถ์ ไม่ปล่อยให้เลยไปถึงอาภรณ์บัญญัติอย่างนี้เรียกว่า สัมมาทิฐิ และการกำหนดรู้ว่า “เห็นหนอ” ครั้งเดียวนั้น อัญจังกิกรมรรคทั้ง ๘ ย่อมเกิดขึ้นพร้อมกันทีเดียว การกำหนดรู้ว่าจักขุประสาทกับรูปารมณฺ์กระทบกันแล้ว จักขุวิญญาณจิตเกิดขึ้นชั่วขณะแวบหนึ่งแล้วก็ดับไป ความรู้อย่างนี้เรียกว่า สัมมาทิฐิ เมื่อองค์มรรคคือ สัมมาทิฐิอันเป็นตัวจักรที่สำคัญเกิดขึ้น องค์มรรคอีก ๗ มีสัมมาสังกัปปะ เป็นต้น ก็พลอยเกิดขึ้นตามกันในอาภรณ์เดียวกันนั้น เปรียบเหมือนเครื่องจักรทั้งหลาย เมื่อจักรตัวสำคัญเพียงตัวเดียวหมุนแล้ว จักรตัวอื่น ๆ ก็หมุนตามกันไป มรรคมืองค์ ๘ มีสัมมาทิฐิ เป็นต้น ย่อมเกิดขึ้นพร้อมกันในอาภรณ์อันเดียวกัน อย่างนี้จึงเรียกว่า อัญจังกิกรมรรค คือ มรรคประกอบด้วยองค์ ๘

อัญจังกิกรมรรคนั้นมี ๒ ชั้น คือ เป็นโลกิยมรรค หรือ ปุพพภาคมรรคชั้นหนึ่ง เป็นโลกุตมรรคชั้นหนึ่ง อธิบายว่า ตั้งแต่สัมมสนญาณไปจนถึงสังขารุเปกขาญาณ จัดเป็นโลกิยมรรค หรือปุพพภาคมรรค เมื่อถึงมรรคญาณและผลญาณแล้วจัดเป็น โลกุตตมรรค

แต่อย่างไรก็ดี การพูดการกล่าวด้วยปากนี้มันง่าย ส่วนการปฏิบัติ นั้นยากอยู่ เช่น เมื่อรูปารมณฺ์มากระทบกับจักขุประสาท อาการเห็น ที่

เรียกว่าจักขุวิญญาณจิตก็เกิดขึ้น เมื่ออาการเห็นเกิดขึ้นแล้ว ที่จะบังคับให้มันหยุดขาดลงเพียงแต่สักว่าเห็นนั้น มักจะทำกันไม่ค่อยได้ มักจะเลยไปเสียคือเห็นเป็นผู้ชายผู้หญิง เห็นเป็นสวยไม่สวย ชอบไม่ชอบเกิดเป็นเวทนา เป็นอารมณ์บัญญัติไปแล้ว คราวนี้ก็เลสตัณหาก็เกิดขึ้นแล้วอุปาทานก็เกิดขึ้นตามลำดับ มันหมุนเวียนอย่างนี้

เพราะฉะนั้น การที่จะตัดให้ขาดตรงที่ผัสสะนั้นมันจึงยากหนักหนา ที่จริงนั้นผู้ปฏิบัติจะต้องหมั่นหัดหมั่นทำให้ติดต่อกันไปโดยไม่ท้อถอย สำหรับผู้ที่เคยปฏิบัติวิปัสสนากัมมัฏฐานมาแล้ว ครูบาอาจารย์ก็คงแนะนำวิธี ซึ่งแจจรัสละเอียดให้เข้าใจ ทีละเล็กทีละน้อย เช่น เมื่อผู้ปฏิบัติบางคนพอเห็นรูปารมณ์เข้า ก็อดที่จะเห็นเลยไปเป็นหญิงเป็นชายเป็นชอบใจไม่ชอบใจไม่ได้ เมื่อเป็นดังนี้ ท่านอาจารย์ก็จะแนะนำว่า จงหลับตาเสียอย่าให้มันเห็นคือถ้ากำหนดเห็นเพียงแค่ว่าเห็นไม่ได้ ก็ให้หลับตาเสีย เปลี่ยนไปกำหนดอารมณ์อื่นต่อไป เป็นต้นว่าได้ยินเสียงบ้างได้กลิ่นบ้าง สุดแต่อารมณ์ใดจะมากกว่า เลี่ยงจากอารมณ์ทางตาไปเป็นอารมณ์ทางอื่นเสีย ความจริงการเห็นนั้น กำหนดได้ยากจริง ๆ ยากกว่าอารมณ์อย่างอื่นมากทีเดียว เมื่อเสียงมากกว่ากำหนดเพียงสักว่าได้ยินเสียงนั้นจะง่ายกว่า แต่ถึงกระนั้นธรรมชาติก็ช่วยอยู่ กล่าวคืออารมณ์ทางตาที่ที่กำหนดได้ยากกว่าเพื่อนนั้นก็มิธรรมชาติช่วยอยู่ คือ ถ้ากำหนดไม่ได้จริง ๆ ก็หลับตาเสียแล้วเปลี่ยนอารมณ์อื่นต่อไป

อารมณ์ทางหุนั้นจะกำหนดได้ง่ายกว่า แต่มันก็ไม่มีอะไรปิด เมื่อตั้งใจจะฟังอยู่มันก็ไต่ยิบเรื่อยไป มันหลับไม่ได้เหมือนตา เพราะฉะนั้นอารมณ์ทางหุนี้ ถึงจะกำหนดได้ง่ายกว่าหน่อยก็จริง แต่มันก็ไม่มีอะไรเป็นเครื่องป้องกัน เมื่อผู้ปฏิบัติไม่ระวังแล้วมันก็ไต่ยิบเรื่อยไปเหมือนกัน จึงจำต้องหัดต้องทำให้ชำนาญชานาญอยู่ดี เมื่อหัดทำได้ดีแล้วอารมณ์บัญญัติเข้าไปไม่ได้ มันก็จะขาดลงตรงที่ผัสสะนี้เท่านั้น

เมื่อกำหนดที่ผัสสะ เป็นต้นว่า เห็นหนอ ก็จงกำหนดให้มันหยุดชะงักลงเพียงแค่นี้เท่านั้น ไม่ให้มันเลยไปถึงเวทนาคือเกิดทุกข์สุข และที่ว่าไม่ให้เวทนาเกิดนั้นมีได้หมายความว่า เพราะโมโหครอบงำ จึงไม่รู้เวทนา คือทุกข์สุขไม่ใช่เช่นนั้น แท้จริงเมื่อผู้ปฏิบัติกำหนดพิจารณาด้วยวิปัสสนาปัญญาจนปรากฏชัดแล้ว เวทนาจึงไม่เกิดด้วยอำนาจของปัญญานั้นต่างหาก

ผลที่ได้จากการปฏิบัติเช่นนี้ เมื่อเวทนาไม่เกิดแล้ว ตัณหาก็ไม่เกิด เมื่อตัณหาไม่เกิดแล้วอุปาทานก็ไม่เกิด เมื่ออุปาทานไม่เกิดแล้วภพและชาติก็ไม่เกิด เมื่อชาติไม่เกิดแล้ว ชรา มรณะ โสกะ ปริเทวะ ทุกข์ โทมนัส อุปายาส ก็ไม่เกิด เมื่อชรา มรณะ โสกะ ปริเทวะ ทุกข์ โทมนัส อุปายาสไม่เกิดขึ้นแล้วอาสวะก็ไม่เกิด เมื่ออาสวะไม่เกิดอวิชชาก็ไม่เกิด จึงเป็นอันว่าผู้ปฏิบัติพ้นจากทุกข์ได้เด็ดขาดจริงจางอย่างนี้

เพราะฉะนั้น การกำหนดให้เป็นแต่เพียงสักว่าเห็นหนอ คือกำหนดให้เห็นชัดเข้าไปว่า สภาพของจักขุประสาทนี้มันเกิดขึ้นชั่วขณะแวบ

หนึ่งแล้วก็ดับไป รูปารมณ์มันเกิดขึ้นชั่วขณะแวบหนึ่ง แล้วก็ดับไป อากา
รเห็น หรือจักขุวิญญาณจิตมันเกิดขึ้นชั่วขณะแวบหนึ่งแล้วดับไป กำหนดให้
เห็นอยู่เพียงแค่นี้ ไม่ให้เวทนามันเกิดขึ้นได้ เมื่อกำหนดให้จริง ๆ อย่างนี้แล้ว
ปฏิบัติสมุปปาทก็ขาดลงไปได้จริง ๆ คือ ไม่หมุนเป็นวงกลมต่อไปอีก

ตามที่ได้แสดงมาแล้วส่วนใหญ่แสดงถึงจักขุประสาทกับรูปา
รมณ์กระทบกันแล้วเกิดผัสสะ ซึ่งเรียกว่าจักขุสัมผัสแต่ตามสภาพที่เป็นจริง
นั้น ไม่เพียงแต่รูปารมณ์อย่างเดียวเท่านั้นที่มันผ่านเข้ามา อารมณ์อื่นอีก ๕ ก็
ย่อมมากระทบทวารอื่นอีก ๕ เหมือนกัน คือ โสตประสาทกับสัททารมณ์
กระทบกันแล้วก็เกิดผัสสะเรียกว่า โสตสัมผัส ฆานประสาทกับคันธารมณ์
กระทบกันแล้วก็เกิดผัสสะ เรียกว่า ฆานสัมผัส จิวหาประสาทกับรสารมณ์
กระทบกันแล้ว ก็เกิดผัสสะ เรียกว่าจิวหาสัมผัส กายประสาทกับโผฏฐัพพา
รมณ์กระทบกันแล้วก็เกิดผัสสะ เรียกว่า กายสัมผัส ใจกับธรรมารมณ์
กระทบกันแล้วก็เกิดผัสสะ เรียกว่า มโนสัมผัส

เพราะฉะนั้น ผู้ปฏิบัติจะต้องกำหนด ทุกทวาร ทุกอารมณ์
ทำนองเดียวกันกับที่กำหนดจักขุทวารและรูปารมณ์นั้น เพราะว่าคนเรานั้น
อารมณ์ทั้ง ๖ มันจักต้องมีผ่านเข้ามาเสมอ ไม่ใช่แต่จะกำหนดแต่ทางตาอย่าง
เดียว เช่นเมื่อเสียงมากระทบหู ก็จะกำหนดให้มีความรู้สึกชัดแจ้งอยู่ว่าโสต
ประสาทเกิดขึ้นชั่วขณะแวบเดียวแล้วก็ดับไป สัททารมณ์เกิดขึ้นชั่วขณะ
แวบเดียวก็ดับไป โสตวิญญาณจิตเกิดขึ้นชั่วขณะแวบเดียวก็ดับไปอย่างนี้
เป็นต้น หรือเมื่อโผฏฐัพพารมณ์ คือ เย็นร้อนอ่อนแข็ง เป็นต้น มากระทบกับ

กายประสาท ก็ารู้สึกว่าสิ่งที่มากระทบกายประสาทนั้นชั่วขณะแวบเดียวก็ดับไป กายประสาทเกิดขึ้นชั่วขณะแวบเดียวแล้วก็ดับไป กายวิญญูณจิต คือความรู้สึกการกระทบนั้นเกิดขึ้นชั่วขณะแวบหนึ่งแล้วก็ดับไป

ผู้ปฏิบัติต้องหมั่นเฝ้ารักษาทวารทั้ง ๖ อยู่ด้วยอาการอย่างนี้ อย่าทันให้เวทนามันเกิดขึ้นได้ นี่เป็นการแสดงให้เห็นวิธีปฏิบัติเพื่อเข้าไปตัดปฏิจสมุปบาทครบทั้ง ๖ ทวาร หรือทั้ง ๖ อารมณ์

เมื่อผู้ปฏิบัติดำเนินมาได้ถึงขั้นนี้แล้ว ปฏิจสมุปบาทก็ขาดสะบั้นลง ไม่หมุนต่อไปอีก กองทุกข์ทั้งมวลก็เป็นอันสิ้นสุดลงด้วยประการฉะนี้ สมดังบาลีที่แสดงปฏิจสมุปบาท โดยนิโรธวาระว่า อวิชชา ย เตว อเสส วิราคนิโรธา สงฺขารนิโรโธ เป็นต้น ความว่า เมื่ออวิชชาดับสังขารก็ดับ เมื่อสังขารดับวิญญูณก็ดับ เมื่อวิญญูณดับ นามรูปก็ดับ เมื่อนามรูปดับ สฬายตนะก็ดับ เมื่อสฬายตนะดับผัสสะก็ดับ เมื่อผัสสะดับเวทนาจับดับ เวทนาจับดับตัณหา ก็ดับ เมื่อตัณหาดับอุปาทานก็ดับ เมื่ออุปาทานดับภพก็ดับ เมื่อภพดับชาติก็ดับ เมื่อชาติดับ ชราและมรณะ ซึ่งเป็นผลโดยตรงก็ดี โสกะปริเทวะ ทุกข์ โทมนัส อุปายาส ซึ่งเป็นผลโดยอ้อมก็ด้อยอมดับไปโดยสิ้นเชิง กองทุกข์สิ้นทั้งมวลนั้นย่อมดับสะบั้นลงด้วยประการฉะนี้

เป็นอันว่า มนุษย์ซึ่งเวียนว่ายตายเกิดวนอยู่ในสังสารวัฏโดยไม่มีที่สิ้นสุด เหมือนมดไต่วนเวียนอยู่บนขอบปากถ้วยแก้วนั้น ก็เป็นอันปิดฉากละครของโลกลงอย่างเด็ดขาด ด้วยข้อปฏิบัติเพียงเท่านั้นแล

แสดงพระธรรมเทศนาในปัจฉิมอุบายบาทกถาโดยสังเขปยุติลง

ด้วยเวลาด้วยประการฉะนี้.

“กมุฏูปมํ กายมิมํ วิทิตฺวา
นคฺรูปมํ จิตฺตมิตํ ฤทฺถวา
โยเชถ มารํ ปญฺญาวุเชน
จิตฺตญจ รกฺขเ อนินเวสโน สฺยา”

บัณฑิตรู้ว่า กายนี้ เปรียบด้วยหม้อดิน
พึงป้องกันจิตนี้ไว้เหมือนนคร
แล้วพึงรบกับกิเลสได้ด้วยอาวุธ คือ วิปัสสนามรรคปัญญา
พึงรักษาสิ่งที่ตนชนะแล้ว และไม่ควรรหยุด

พ.ศ.๒๕๖๒/๒๕๕๖-๒๕๕๗